

Boris Mattoš

Determinanty współpracy transgranicznej Austrii i Republiki Słowackiej : rola Bratysławy i Wiednia w rozwoju wzajemnych kontaktów

Pogranicze. Polish Borderland Studies 2/2, 184-195

2014

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Determinanty współpracy transgranicznej Austrii i Republiki Słowackiej. Rola Bratysławy i Wiednia w rozwoju wzajemnych kontaktów

Boris Mattoš¹

Abstract:

Determinants of cross-border cooperation between Austria and Slovak Republic. The role of Bratislava and Vienna in the development of mutual contacts. The paper looks at selected aspects of Slovak-Austrian cross-border cooperation after 1989, also examines networking and cooperation between capital cities: Vienna (AT) and Bratislava (SK), because of its geographical proximity, and the special status of this urban area, close to the concept of twin city. In order to meet the goal it was necessary to point out at historical and political circumstances that had significant impact on the nature of bilateral relations and regional cooperation. The text focuses on mutual perception, condition and outlooks of Slovak-Austrian regional cooperation. In the text, we applied scientific methods of comparison, analysis and synthesis.

Keywords:

cross-border co-operation, Austria, Slovak Republic, Bratislava, Vienna, twin city

Streszczenie:

W artykule przedstawiono wybrane problemy słowacko-austriackiej współpracy transgranicznej po 1989 roku. Szczególną uwagę zwrócono na uwarunkowania geograficzne, wynikające z bliskości stolic Austrii (Wiedeń) i Słowacji (Bratysława), co nadaje im status i charakter podobny do znanych z literatury przedmiotu miast bliźniaczych (twin cities). Wyjaśnienie problemu rozpoczęto od zwrócenia uwagi na historyczne i polityczne determinanty, które mają znaczący wpływ na charakter wzajemnych stosunków i współpracę regionalną. Następnie przedstawiono aktualne wyzwania stojące przed współpracą transgraniczną w regionie, a także szerszą perspektywę w postaci analizy współpracy regionalnej. W artykule skupiono się też na wzajemnym postrzeganiu siebie przez mieszkańców regionów przygranicznych, kondycji i wizerunku współpracy Austrii i Słowacji.

Słowa kluczowe:

żelazna kurtyna, współpraca transgraniczna, Austria, Republika Słowacka, Bratysława, Wiedeń, miasta bliźniacze

Link do artykułu:

http://pogranicze.uni.opole.pl/biblioteka/docs/tom2/mattos_t2n2.pdf

Standard cytowania (APA):

Mattoš, B. (2014). Determinanty współpracy transgranicznej Austrii i Republiki Słowackiej. Rola Bratysławy i Wiednia w rozwoju wzajemnych kontaktów. *Pogranicze. Polish Borderlands Studies*, t. 2, nr 2, s. 184-195.

Wprowadzenie

Od początku lat pięćdziesiątych do 1989 roku ubiegłego wieku, tereny przygraniczne pomiędzy Austrią i Słowacją były od siebie wyraźnie odseparowane. Niemniej, wspólna granica, patrząc na problem w dłuższej perspektywie historycznej, nie była jedynie linią dzielącą dwa kraje, ale także „granica-pomostem”, umożliwiającym wzajemne

¹ dr Boris Mattoš – prorektor ds. współpracy międzynarodowej Uniwersytetu Ekonomicznego w Bratysławie; boris.mattos@euba.sk.

kontakty kulturalne i społeczno-ekonomiczne. W artykule przedstawione zostaną wybrane problemy słowacko-austriackiej współpracy transgranicznej po 1989 roku, choć wyjaśnienie problemu należy rozpocząć od zwrócenia uwagi na historyczne i polityczne determinanty, które miały znaczący wpływ na charakter współczesnych wzajemnych stosunków i obecną współpracę regionalną.

Kształt wzajemnych stosunków pomiędzy Austrią i Słowacją po upadku żelaznej kurtyny był uwarunkowany głównie trwającą wcześniej czterdzieści lat separacją, wynikającą z przynależności obu krajów do odmiennych reżimów politycznych. Jak zauważa Otmar Höll (2008: 485), setki lat historii niełatwych wzajemnych relacji w ramach wielonarodowej Monarchii Habsburgów, świadomość odmiennych interesów, różnic narodowych i nierównego traktowania na arenie międzynarodowej, a także zwartość terytorialna, stały się czynnikami determinującymi naturę wzajemnych stosunków.

Austria oraz terytorium dzisiejszej Słowacji były w czasach Monarchii Habsburgów połączone unią celną, ekonomiczną i monetarną; funkcjonując razem, w ramach habsburskiego imperium, zagospodarowywały środkowoeuropejską przestrzeń kultury, nauki i edukacji. Intensywność wzajemnych kontaktów uległa osłabieniu po ustanowieniu czechosłowacko-austriackiej granicy w 1918 roku, co było efektem powstania po pierwszej wojnie światowej państw narodowych w Europie Środkowej. Separacja pogłębiła się jeszcze po 1948 roku, jako rezultat wewnętrznej sytuacji politycznej na terenie Słowacji – przejęcia władzy w Czechosłowacji przez siły komunistyczne. Granica pomiędzy Austrią i Czechosłowacją stała się po 1955 roku zewnętrzną granicą Układu Warszawskiego, granicą pomiędzy reżimem komunistycznym Europy Wschodniej i demokratycznym Europy Zachodniej, co dla obu państw skutkowało rozszerzeniem strefy nadgranicznej i ograniczeniami w ruchu granicznym, także dla mieszkańców obszaru przygranicznego. Paradoksem było, jak zauważa Michal Štefánský (2012: 8), że w okresie obniżenia napięcia w stosunkach międzynarodowych w drugiej połowie lat pięćdziesiątych, granica pomiędzy Czechosłowacją a Austrią i RFN została uszczelniona, aby zapobiec nielegalnej migracji. Skomplikowany system betonowych umocnień i zasieków z drutu kolczastego – 568 kilometrów linii granicznej – został wzniesiony na granicy austriacko-czechosłowackiej na początku lat 50. i był patrolowany przez wojska czechosłowackie. Zainstalowano tam metalowe ogrodzenia pod napięciem, a nawet zaminowano niektóre odcinki granicy. Duża liczba patroli kontrolujących strefę przygraniczną (z jednostek Straży Granicznej 11 Brygady Bratysławskiej), wieże obserwacyjne i pozostała infrastruktura powodowały, że nielegalne przekroczenie granicy stało się niemożliwe. Co więcej, utworzona sieć posterunków, zarówno po stronie austriackiej, jak i czechosłowackiej, umożliwiła już w strefie nadgranicznej zatrzymanie osób próbujących nielegalnie przekroczyć granicę.

Daniel Kollár (2003: 12) scharakteryzował słowacko-austriacką strefę nadgraniczną przed 1989 rokiem, zgodnie z typologią Strassoldo-Graffenberga, jako strefę marginalną, co oznacza, że linia graniczna utrudniała, z punktu widzenia Słowaków i Austriaków, ich „zachowania terytorialne”. Sam Kollár w odniesieniu do tej strefy używa określenia „martwa granica” (Kollár 2001: 60)². Na rzece Morawie, mosty łączące słowacki i austriacki brzeg oraz

2 Co prawda obywatele Austrii mogli podróżować do Czechosłowacji, ale takie wyprawy obarczone były szeregiem niedogodności: podróżujący musieli przejść szczegółową kontrolę graniczną na posterunkach czechosłowackich, stosować się do serii administracyjnych limitów przewozowych, stawek celnych itp. Obywatele Czechosłowacji, chcący podróżować do krajów nie-socjalistycznych zderzali się z jeszcze surowszymi ograniczeniami, w związku z czym wyjazd stawał się prawie niemożliwy (np.

prowadzące do nich drogi, zostały zniszczone. Wielu z nich do tej pory nie odbudowano. W 1945 roku, dwie z trzech linii kolejowych łączących Słowację i Austrię zostały zawieszono – tzw. linia wschodnia (*Kittseer Ostbahn*)³ między Bratysławą-Petržalką a austriacką wioską Kittsee i linia bratysławska (*Preßburger Bahn*)⁴, łącząca Bratysławę i austriacką wioskę Berg (obie linie były też skomunikowane z Wiedniem). Jedynym kolejowym połączeniem, które funkcjonowało po drugiej wojnie światowej, była linia elektryczna z Bratysławy przez przejście graniczne Devínska Nová Ves-Marchegg do Wiednia. Linia ta jest nieprzerwanie czynna od 1848 roku.

Demokratyzacja w Europie Środkowo-Wschodniej po upadku żelaznej kurtyny, przyniosła zmiany na całym kontynencie i we wszystkich dziedzinach życia społecznego. Już 4 grudnia 1989 roku Republika Austrii zniósła obowiązek wizowy dla obywateli Czechosłowacji. 17 grudnia tego samego roku, ministrowie spraw zagranicznych obu państw – Alois Mock i Jiří Dienstbier – dokonali uroczystego przecięcia drutu kolczastego na granicy czechosłowacko-austriackiej pomiędzy miejscowościami Hatě i Kleinhaugsdorf. Rząd czechosłowacki, odwzajemniając gest strony austriackiej, zniósł (20 grudnia) obowiązek wizowy dla obywateli Austrii.

Obecna sytuacja w słowacko-austriackiej strefie przygranicznej, nawiązując do kategoryzacji Kollára (2003: 12), może zostać określona raczej jako strefa typu otwartego. Jednakże liczba przejść granicznych jest wciąż bardzo niska. Przez długi czas funkcjonowały tylko dwa, w okolicach Bratysławy⁵. Nowe drogowe przejścia graniczne zostały otwarte wraz z odnowionym połączeniem promowym Záhorská Ves (SK) – Angern/March (AT) oraz budową mostu między miejscowościami Moravský Svätý Ján (SK) i Hohenau an der March (AT). Wreszcie, w 2012 roku, otwarto oficjalnie Rowerowy Most Wolności (słow. *Cyklomost slobody*, niem. *Fahrradbrücke der Freiheit*), który połączył brzegi Morawy między Bratysławą-Devínska Nová Ves i austriacką wioską Schloßhof, integrując istniejące w obu krajach sieci ścieżek rowerowych.

Główne determinanty stosunków słowacko-austriackich

Słowacko-austriacka współpraca transgraniczna jest rozwijana zgodnie z zasadą wzajemności na poziomie oficjalnych międzypaństwowych stosunków dyplomatycznych. Jak zauważa Höll (2008: 485 i 501), poziom intensywności współpracy zmienia się w czasie, także obecnie, a pamięć o politycznej rywalizacji w przeszłości nie zanikła całkowicie i raczej trudno będzie o niej zapomnieć. Mimo iż stosunki dyplomatyczne pomiędzy Austrią i Słowacją były przez większość czasu napięte, to, nawiązując do Hölla, przyczyna tego stanu rzeczy nie może być w pełni wyjaśniana teorią bolesnej historii wzajemnych stosunków. Jest to m.in. związane z faktem, że Czechosłowacja była w okresie powojennym

małżonkowie nie mogli podróżować w tym samym czasie, władze mogły bez uzasadnienia odmówić wizy wyjazdowej itp.).

3 Połączenie zostało przywrócone w 1998 roku.

4 Na Słowacji używa się raczej nazwy elektryczna kolej wiedeńska (słow. *Viedenská električka*). Łącząca oba miasta zelektryfikowana linia została otwarta w 1914 roku. Miała długość 69 kilometrów i w obu metropoliach łączyła się z miejskimi sieciami tramwajowymi. Po drugiej wojnie światowej trasa nigdy nie została uruchomiona na całej długości. Obecnie używana jest tylko linia po stronie austriackiej: fragment z centrum Wiednia do Wolfsthal jest częścią szybkiej kolei wiedeńskiej (niem. *S-Bahn Wien*).

5 Bratysława-Jarovce – Kittsee: transport pasażerski do 3,5 tony drogą D4 (SK) – A6 (AT); Bratysława-Petržalka – Berg.

najbardziej spójnym i rządzonym silną ręką państwem bloku komunistycznego. Po stłumieniu Praskiej Wiosny w sierpniu 1968 roku, Austria zaangażowała się we wsparcie dla uchodźców z Czechosłowacji, a później – na bazie postanowień tzw. „III koszyka” wspólnie podpisanego Aktu końcowego Konferencji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie w 1975 roku – otwarcie wspierała czechosłowackich dysydentów skupionych wokół inicjatywy Karta 77, w szczególności ludzi sztuki i intelektualistów.

W kontekście relacji słowacko-austriackich, Simon Gruber (2013: 8-9) zauważa, że z politycznego punktu widzenia, były one mniej obciążone historią, niż miało to miejsce w przypadku stosunków pomiędzy Austrią i Republiką Czeską, i przywołuje dwa argumenty na poparcie tej tezy:

- Pamięć zbiorowa Słowaków nie była obciążona pacyfikacją Czech przez Habsburgów podczas wojny trzydziestoletniej, co wyzwoliło trwałe uczucie antypatii Czechów wobec Austrii. W XIX wieku habsburski, katolicki i cesarski Wiedeń był nawet pewnego rodzaju nadzieją dla znacznej części słowackich elit narodowych. Liderzy słowackiego ruchu narodowego, skupieni wokół Ľudovita Štúra, wspierali Habsburgów w 1848 roku. Jednak skończyło się tylko na nadziejach. W 1867 roku powstała Monarchia Austro-Węgierska i odtąd Słowacy poddani zostali nasilonemu procesowi madziaryzacji. Słowacki obraz imperium habsburskiego pozbawiony był tym samym wszelkiej nostalgii.

- Dekrety Benesa⁶ kładą się co prawda cieniem na relacjach austriacko-czeskich, ale są mniej obciążające dla stosunków między Austrią i Słowacją. Mimo iż dekrety dotyczyły także terytorium obecnej Słowacji, to liczba osób nimi dotkniętych była znacznie mniejsza niż w czeskiej części kraju, a przesiedlenia wykonywano bez większych ekscesów (według spisu z 1930 roku, prawie 157 tys. osób zamieszkujących Słowację deklarowało niemieckie pochodzenie etniczne). Należy także zwrócić uwagę, że Słowacja dążyła do pojednania w tym obszarze wspólnej historii; 12 lutego 1991 roku słowacka Rada Narodowa przyjęła Deklarację o przesiedleniu Niemców słowackich („Vyhlásenie” 1991), w której wyrażono żal i uznanie zbiorowej odpowiedzialności za ten czyn.

Upadek komunizmu i wydarzenia aksamitnej rewolucji 1989 roku, które doprowadziły do zmiany systemu politycznego w Czechosłowacji, oznaczały otwarcie granic oraz zmianę priorytetów geopolitycznych w kierunku integracji z Unią Europejską. Kamieniami milowymi we wzajemnych stosunkach austriacko-słowackich były przede wszystkim lata 1993 (powstanie niepodległej Republiki Słowackiej) i 1998, gdy po jesiennych wyborach parlamentarnych zakończył się okres autokratycznych rządów Vladimíra Mečiara. Ścisła współpraca z sąsiednimi krajami w ramach Grupy Wyszehradzkiej, jak i współpraca z Republiką Austrii, odgrywały także dużą rolę w procesie integracji europejskiej. Akcesja Republiki Słowackiej do Unii Europejskiej w 2004 roku, prawie dziesięć lat po Austrii, włączenie Słowacji do strefy Schengen w 2007 roku oraz wprowadzenie waluty euro w 2009 roku oznaczały zwrot w stosunkach austriacko-słowackich, o czym świadczy obecnie ścisła współpraca oraz wysoki poziom wzajemnej wymiany gospodarczej.

6 Dekrety Benesa to nieprecyzyjna nazwa, odnosząca się do zbioru 143 dekretów podpisanych przez prezydenta Republiki Czechosłowackiej na uchodźstwie, Edvarda Beneša, w latach 1940-1945. W aktualnym dyskursie politycznym termin ten używany jest w węższym znaczeniu, odnoszącym go do dekretów wydanych po II wojnie światowej, regulujących kwestie wysiedlenia z terenu Czechosłowacji i przejęcia majątków Niemców i Węgrów. Dekrety Benesa miały także realny wpływ na stosunki dyplomatyczne pomiędzy Austrią i Czechosłowacją: austriacka placówka dyplomatyczna w Pradze osiągnęła status ambasady dopiero w 1974 roku, po podpisaniu traktatu regulującego roszczenia dotyczące odszkodowań z tytułu powojennych przesiedleń ze strony mieszkających w Austrii Niemców sudeckich.

Już w latach 90. Republika Słowacka była dla Austrii znaczącym partnerem gospodarczym i ważnym obszarem lokowania inwestycji. Firmy austriackie były jednymi z pierwszych zagranicznych inwestorów na Słowacji. Jak zauważa Zuzana Poláčková (2013: 156), na początku lat dziewięćdziesiątych około 50 proc. austriackich inwestycji na Słowacji było lokowanych w odległości do 50 km od Bratysławy. Obszar ten wyróżniał się nowoczesną infrastrukturą i dostępem do wykwalifikowanej siły roboczej. Nie bez znaczenia była też geograficzna bliskość Austrii. Od powstania niepodległej Słowacji, obroty handlowe między tym państwem i Austrią uległy niemal potrojeniu, uruchomiono 1,5 tys. austriacko-słowackich spółek typu *joint venture*. W latach 1993-1999 słowacki eksport do Austrii wzrósł o 400 proc. a import o 186 proc. W 2000 roku udział Austrii w handlu zagranicznym Słowacji wyniósł 6,35 proc., co stawiało Austrię na pozycji trzeciego najważniejszego partnera handlowego pod względem eksportu i importu wśród państw członkowskich Unii Europejskiej. Wzajemna wymiana handlowa rosła każdego roku o ponad 20 proc.

Jak zauważa Vladimír Benč (2013: 19), obie gospodarki są relatywnie małe i zorientowane na eksport, jednak to Słowacja więcej zyskała na wymianie i w ostatnich latach notowała dodatnie saldo w bilansie handlowym z Austrią. Historyczne maksimum osiągnięto w 2012 roku, kiedy wartość wzajemnej wymiany handlowej wyniosła 5,8 mld euro, co dało Austrii piątą pozycję w rankingu najważniejszych partnerów gospodarczych Słowacji, za Niemcami, Republiką Czeską, Polską i Węgrami.

W obszarze inwestycji bezpośrednich na Słowacji, Austria aktualnie zajmuje czołową pozycję. Skumulowana wartość austriackich BIZ wynosi 6 mld euro, co przekłada się na 16-procentowy udział w zagranicznych inwestycjach ulokowanych na Słowacji. 2,5 tys. małych i średnich firm z udziałem kapitału austriackiego daje zatrudnienie na Słowacji ponad 40 tys. osób. Jest to dosyć symboliczna przeciwwaga dla potężnych, miliardowych inwestycji niektórych międzynarodowych koncernów, kształtujących środowisko biznesowe w wielu sektorach gospodarki na świecie (Sagmeister 2014).

Regionalne uwarunkowania współpracy transgranicznej

Od czasu upadku żelaznej kurtyny, Austria podejmowała wysiłki, aby wprowadzić w sąsiednich postkomunistycznych krajach zachodnie standardy polityki i wesprzeć ich transformację ustrojową oraz gospodarczą, także w ramach inicjatyw regionalnych (np. Inicjatywy Środkowoeuropejskiej⁷). Niemniej, jak zauważa Gerald Roskogler (2006: 20-21), podczas negocjacji akcesyjnych Austrii z Unią Europejską w latach 1993-1994, a także w czasie poprzedzającym akcesję (która nastąpiła 1 stycznia 1995 roku), austriacka polityka zagraniczna była skupiona głównie na integracji z Unią Europejską i nie wypracowała jednoznacznej strategii dotyczącej specjalnych relacji ze wschodnimi sąsiadami (z wyjątkiem takich inicjatyw, jak coroczne spotkania głów państw Europy Środkowej i kontynuacji wspierania wysiłków osób pokroju Erharda Buska, promujących znaczenie i wagę bliskich kontaktów oraz współpracy regionalnej krajów Europy Środkowej i Wschodniej). Sytuacja uległa zmianie dopiero w XXI wieku. W lutym 2000 roku skrajnie prawicowa Wolnościowa Partia Austrii (FPÖ) weszła do koalicji rządowej (wraz z Austriacką Partią Ludową).

7 Inicjatywa Środkowoeuropejska (Central European Initiative, CEI) – międzyrządowe forum współpracy subregionalnej państw Europy Środkowej i Południowo-Wschodniej, skupiające 18 państw członkowskich. Powstała w 1989 roku. Austria pełniła w 2014 roku roczną prezydencję, której mottem było zdanie: „CEI jest mostem pomiędzy europejskimi makroregionami a innymi organizacjami międzynarodowymi”.

Pozostałe 14 państw unijnych odpowiedziało na ten polityczny alians nałożeniem na Austrię sankcji politycznych. Nie były one jednak wspierane przez większość państw Europy Środkowej. W tych warunkach Austria zaczęła realizować projekt specjalnych stosunków z partnerami z krajów dawnego bloku wschodniego. W 2001 roku utworzono Partnerstwo Regionalne (Regional Partnership), jako polityczne forum, wspierające aspiracje krajów Grupy Wyszehradzkiej oraz Słowenii do akcesji z Unią Europejską oraz w celu wypracowania środków porozumienia i wspólnych stanowisk w ramach instytucji unijnych. Proces Współpracy Naddunajskiej (*Danube Cooperation Process*, DCP⁸), zainicjowany został rok później w celu wzmocnienia współpracy w regionie oraz podkreślenia unikalnej roli tej wielkiej europejskiej rzeki w budowaniu i wzmacnianiu więzi politycznych, ekonomicznych i społecznych. Po przyjęciu przez Unię Europejską Strategii na rzecz regionu naddunajskiego⁹ prace DCP zostały przejęte przez sieć koordynatorów narodowych strategii, pod przewodnictwem Komisji Europejskiej.

W kontekście procesu integracji europejskiej, obszary przygraniczne przechodziły sukcesywną transformację, zmieniając swą rolę od bariery, jaką pełniły przed 1989 rokiem do funkcji łączącej (pomostowej). Przestrzeń do rozwoju współpracy transgranicznej między Austrią i Słowacją została stworzona poprzez podpisanie dwustronnych porozumień oraz ratyfikację przez Słowację europejskich konwencji dotyczących współpracy transgranicznej. Są to Europejska Konwencja Ramowa o Współpracy Transgranicznej między Wspólnotami i Władzami Terytorialnymi (tzw. Konwencja Madrycka) a także Europejska Karta Samorządu Lokalnego. Unia Europejska wspiera też systemowo programy skupiające się na rozwoju współpracy transgranicznej na granicach poszczególnych krajów członkowskich.

Podstawowym celem współpracy transgranicznej w Europie jest integracja obszarów podzielonych granicami narodowymi, na których istnieją wspólne problemy, wymagające wspólnego rozwiązania (Ivaničková i Vlčková 2005:10). Problemy te powstały zwykle właśnie w wyniku rozdzielenia granicą państwową: gospodarek, ludności, infrastruktury, systemów podatkowych, instytucji i służb administracyjnych. Regiony przygraniczne nie są więc po prostu rodzajem jakichś „gotowych fenomenów” (*ready phenomena*). Powstają one i przekształcają się jako efekt szeregu procesów i czynników. Procesy integracyjne odgrywają tu specyficzną rolę, wraz ze zmianami gospodarczymi. Oba procesy pozostają we wzajemnej zależności, włączając poszczególne części terenów (lub: obszarów) po obu stronach granicy do wspólnego systemu. Procesy te mogą być wywołane przez funkcjonalną aktywność zróżnicowanych systemów lub przez kooperację, która prowadzi do zrealizowania konkretnych, wspólnych celów. Integracyjna właściwość regionu jest

8 Danube Cooperation Process – instytucja utworzona przez 13 krajów, które położone są w zlewisku Dunaju (Austria, Bośnia i Hercegowina, Bułgaria, Chorwacja, Republika Czeska, Niemcy, Węgry, Mołdawia, Rumunia, Słowacja, Słowenia, Ukraina i Serbia). Zob.: <http://www.mfa.gov.rs/en/foreign-policy/eu/regional-initiatives/dcp> (pobrano 12.11.2014).

9 EU Strategy for the Danube Region – Strategia EU na rzecz regionu naddunajskiego – strategia makroregionalna, przyjęta przez Komisję Europejską w grudniu 2010 roku i podpisana przez Radę Europejską w 2011 roku. Region naddunajski tworzy część terytoriów dziewięciu krajów unijnych (Niemcy, Austria, Węgry, Republika Czeska, Słowacja, Słowenia, Bułgaria, Rumunia i Chorwacja) oraz pięciu krajów nieczłonkowskich (Serbia, Bośnia i Hercegowina, Czarnogóra, Ukraina i Mołdawia). Główne wyzwania stojące przed regionem, ujęte w strategii to: ochrona środowiska (zanieczyszczenie wód, powódzie oraz zmiany klimatyczne), niewykorzystany potencjał żeglugowy, brak połączeń drogowych i kolejowych w regionie, niedostateczna integracja sieci energetycznych, nierówny rozwój społeczno-ekonomiczny, niespójny system edukacyjny, program badań i innowacji oraz problemy bezpieczeństwa i obronności w regionie. Zob. <http://www.danube-region.eu/> (pobrano: 14.11.2014).

jednak kształtowana tylko wtedy, gdy znajduje ona akceptację wśród zamieszkującej go społeczności. Jednocześnie współpraca ta konsoliduje tę wspólnotę wokół regionalnych priorytetów rozwojowych, zapewnia uczestnictwo społeczności lokalnej w zarządzaniu nimi oraz „pacyfikuje” wewnętrzne konflikty.

Współpraca miast bliźniaczych: Bratysława Wiedeń

Charakter współpracy transgranicznej między Austrią i Słowacją był i jest uwarunkowany długością linii granicznej, która wynosi 107,1 km. Po granicy z Ukrainą jest to druga najkrótsza granica Słowacji, ale jej wartością dodaną jest geograficzna bliskość stolic obu krajów (odległość między nimi liczy zaledwie 55 km). Po stronie słowackiej, obszar przygraniczny jest częścią stolicy Republiki Słowackiej – Bratysławy (jej dzielnic, leżących przy granicy z Austrią i Węgrami) oraz dwóch innych jednostek samorządu terytorialnego: kraju bratysławskiego i kraju trnawskiego. Po stronie austriackiej, obszar przygraniczny należy do krajów związkowych: Dolna Austria, Burgenland oraz Wiedeń.

Bratysława, jak zauważa Zdenek Šťastný (2013: 26) pełni szczególną rolę w Republice Słowackiej. O ile tylko 8,4 proc. populacji Słowacji mieszka w stolicy, to pracuje tam aż 24,8 proc. aktywnych zawodowo mieszkańców kraju, a współczynnik aktywności zawodowej bratysławian wynosi aż 82 proc. Bratysława ma najniższy poziom bezrobocia w całej republice, najwyższe średnie wynagrodzenie i największą liczbę zarejestrowanych podmiotów gospodarczych. Wskaźnik PKB *per capita* – według danych Eurostatu z lutego 2014 roku – sytuuje Bratysławę na piątym miejscu w Unii Europejskiej w rankingu najbogatszych regionów Wspólnoty (po Londynie Wewnętrznym, Luksemburgu, Brukseli i Hamburgu), z wynikiem 186 proc. średniego unijnego PKB *per capita*¹⁰.

Podobnie sytuacja wygląda po drugiej stronie granicy, w Wiedniu. 20,4 proc. populacji Austrii mieszka w stolicy. PKB Wiednia stanowi około jednej czwartej PKB wytworzonego w całej austriackiej gospodarce. 26 proc. austriackich przedsiębiorstw ma swoją siedzibę w stolicy i prawie 60 proc. austriackich studentów tam studiuje. Te wskaźniki podkreślają znaczenie obu miast w gospodarkach swoich krajów (Dömötör 2013).

Wiedeń jest miastem o kluczowym znaczeniu dla Bratysławy. Jakkolwiek relacje pomiędzy obiema stolicami są, w szerszym ujęciu, asymetryczne (co jest pochodną nie tylko różnic w rozmiarze obu miast), to jednak w wielu przypadkach podobieństwo celów rozwojowych stanowi szansę bliższej współpracy. Taki punkt widzenia został wyrażony w projekcie Wiedeń-Bratysława – miasta bliźniacze. Częścią tej inicjatywy jest kilka wspólnych projektów, skupiających się na turystyce, transporcie i rozwoju infrastruktury. Region transgraniczny Wiedeń-Bratysława jest wyjątkowy w skali europejskiej ze względu na wspomnianą już niewielką odległość dzielącą obie stolice. Region ten jest również jednym z najlepiej rozwiniętych gospodarczo regionów Unii Europejskiej, a jego potencjał rozwojowy jest znaczący. Bazę instytucjonalną wspólnych działań stanowi porozumienie o współpracy w dziedzinie planowania przestrzennego i polityki regionalnej podpisane w 1994 roku. Porozumienie to zostało pomyślane jako podstawa dalszej kooperacji pomiędzy regionami, w ramach Unii Europejskiej. Rozwój tej współpracy nie był jednak sprawą łatwą, twierdzą Vít Hloušek i Zdeněk Sychra (2004). Dwustronny poziom współpracy funkcjonował bowiem równoległe z tzw. ideą złotego trójkąta: Wiedeń – Bratysława – Győr

¹⁰ Zob. http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ity_public/1-27022014-AP/EN/1-27022014-AP-EN.PDF (pobrano 07.04.2014).

(Węgry). Dalszy rozwój tej szerszej koncepcji był jednak utrudniony ze względu na skomplikowane stosunki polityczne pomiędzy Słowacją i Węgrami oraz powściągliwy stosunek Wiednia do projektu.

Współpracę transgraniczną w omawianym regionie wspierała i wspiera Unia Europejska, w ramach kilku programów i inicjatyw. Do 2004 roku Republika Słowacka uczestniczyła w programach współpracy transgranicznej Phare CBC oraz, w czasie krótkiej perspektywy budżetowej 2004-2006, w Inicjatywie Wspólnotowej Interreg. W latach 2007-2013, realizowano pięć programów współpracy transgranicznej z udziałem Słowacji. M.in. współpracowały ze sobą Bratysława i kraj tarnawski ze strony słowackiej oraz regiony Weinviertel, Wiener Umland Nord, Wiener Umland Süd, Burgenland i Wiedeń ze strony austriackiej.

Obecnie, obok współpracy austriacko-słowackiej, intensywnie rozwijany jest szerszy, regionalny program współpracy czterostronnej pod nazwą Centrope, który jest kontynuacją dwóch wcześniejszych projektów w ramach programu Interreg IIIA, zakończonych w 2007 roku. Centrope odzwierciedla ideę nowego, dynamicznego rozwoju Europy Środkowo-Wschodniej, w oparciu o cztery miasta: Wiedeń, Brno (Republika Czeska), Bratysławę i Győr oraz okoliczne regiony. Program dotyczy jednego z najważniejszych i najdynamiczniej rozwijających się obszarów Unii Europejskiej, a jego priorytety skupiają się na rozwoju regionalnym w obszarach gospodarki, rynku pracy, badań i nauki, infrastruktury i transportu, ochrony środowiska, kultury i administracji publicznej. Więzy ekonomiczne w ramach regionu Centrope są jednak wciąż słabsze niż w innych regionach transgranicznych Unii Europejskiej.

Na potencjał współpracy Bratysławy i Wiednia zwrócili uwagę Albert Reiterer i jego zespół badawczy w 1995 roku. Badacze ci sporządzili wówczas analizę współpracy administracyjnej pomiędzy obiema stolicami i zidentyfikowali szereg przeszkód: problemy strukturalne, brak zasobów, niepewność polityczną itp. Wskazali również na wskaźniki częstotliwości i skuteczności współpracy oraz wspólnych działań prawnych. Reiterer i jego zespół (1995) argumentowali częściowo, że istnieje luka rozwojowa, która kreuje bariery i utrudnia współpracę na równych warunkach. Dwadzieścia lat po wydaniu pracy należy skonstatować, że współpraca nadal nie jest tak rozwinięta jak mogłaby być. Bratysława i Wiedeń nie wykorzystują w pełni szansy ustanowienia silnego europejskiego „rdzenia”: regionu miast bliźniaczych.

Niektóre z prac poświęconych tematowi skupiały się na szerszym kontekście badań niż tylko współpraca dwóch stolic, biorąc pod uwagę kooperację pomiędzy „regionami bliźniaczymi”. Stanislav Filip i Zoltán Rózsa (2012: 204-205) wyliczają kilka czynników leżących u podstaw tego specyficznego podejścia badawczego, w którym zajęto się barierami dwustronnej współpracy:

- odmienne lokalne uwarunkowania i odmienne punkty wyjściowe kooperacji: brak równowagi dotyczy szczególnie potencjału ekonomicznego,
- obawa przed utratą własnej tożsamości: tu główny problem dotyczy utraty elastyczności i wpływu na zarządzanie, jako konsekwencji dewolucji ośrodków decyzyjnych. Czynnikiem ten może powodować niską gotowość do współpracy w mniejszych gminach,
- wymogi operacyjne („koszty administracyjne” współpracy),
- bariera językowa: tylko wyjątkowo partnerzy projektu transgranicznego mogą porozumiewać się po niemiecku lub słowacku; zwykle język angielski staje się językiem roboczym współpracy,
- napięcia w stosunkach transgranicznych.

Wzajemne postrzeganie w regionach nadgranicznych

Zimna wojna, kilka dekad życia w systemie autorytarnym, brak mechanizmu rynkowego w gospodarce, wpłynęły na wzajemne stosunki we wszystkich obszarach współpracy między oboma narodami, a także na postawy mieszkańców terenów nadgranicznych po obu stronach.

Przed 1989 rokiem, tradycyjne kontakty ekonomiczne i społeczne pomiędzy nadgranicznymi austriackimi krajami związkowymi (Dolna Austria, Górna Austria i Burgenland), a Czechosłowacką Republiką Socjalistyczną i Węgierską Republiką Ludową zostały zawieszane. Było to autentyczne przekreślenie dziedzictwa epoki Cesarstwa Austro-Węgierskiego, co miało negatywny wpływ na sytuację gospodarczą wymienionych regionów przygranicznych. W latach dziewięćdziesiątych., w obszarze przygranicznym Austrii i Słowacji, przeprowadzono kilka badań socjologicznych i demograficznych (Kollar 2001; Falt'an 2003; Pelinka 1997). Ich konkluzje wskazywały na bardzo pozytywne postrzeganie Austrii przez Słowaków mieszkających w pobliżu granicy i jednocześnie negatywny wizerunek Słowacji w oczach Austriaków. Ten fenomen wyjaśnia wiele czynników związanych z barierami w rozwoju współpracy transgranicznej Słowacja-Austria.

Jak pisze w raporcie z badań Anton Pelinka (1997: 3), Austriacy mieszkający w regionie przygranicznym twierdzili, że otwarcie granic wiąże się przede wszystkim, w ich odczuciu, z problemem bezpieczeństwa publicznego i gospodarczego. Wielu respondentów skarżyło się na rosnącą liczbę przestępstw gospodarczych oraz zwracało uwagę na znaczny wzrost zaległości finansowych. Jednocześnie, jak zauważył Pelinka, policyjne statystyki pokazywały zróżnicowany obraz przestępczości finansowej w monitorowanych obszarach¹¹. Z punktu widzenia lokalnych przedsiębiorców, zauważono kilka pozytywnych efektów. W takich sektorach gospodarki jak restauratorstwo, usługi dentystyczne itp., znacząco zmieniła się siła nabywcza mieszkańców terenów przygranicznych w krajach przechodzących proces transformacji ustrojowej. Także inne regiony Austrii skorzystały na otwarciu granic. Z kolei w opiniach Słowaków mieszkających na terenach przygranicznych, największe zmiany następowały w trzech obszarach: wdrażanie nowych wartości i standardów (np. demokracja, wolność słowa i wypowiedzi), przemiany społeczne i polityczne oraz zmiany gospodarcze (pogorszenie sytuacji ekonomicznej po 1989 roku, wzrost bezrobocia itp.).

Jak stwierdza Zdenek Šťastný (2003: 35), proces otwierania granic był zdeterminowany przez czynniki historyczne, gospodarcze i polityczne, przy czym najważniejszym jego elementem był proces depolityzacji granic. Ważnymi aspektami tego historycznego procesu były zarówno tożsamość terytorialna jak i solidarność mieszkańców terenów przygranicznych. Wzajemne postrzeganie siebie Słowaków i Austriaków, ponad 20 lat po upadku żelaznej kurtyny dobrze ujął minister spraw zagranicznych Słowacji: „jesteśmy członkami tej samej Unii Europejskiej, ale żyjemy w swych różnych światach i czasem boimy się je otworzyć dla kogoś innego – nawet sąsiada. Nie możemy być zadowolony, skoro dwa sąsiadujące narody, dzielące tak bogate wspólne dziedzictwo, poznają się na nowo w tak wolnym tempie w czasach globalizacji i rewolucji w komunikacji” (Lajčák 2010).

Analizy postrzegania prowadzone przez Daniela Kollára (2003: 15) potwierdziły, że możliwość „zobaczenia na własne oczy” i indywidualne doświadczenia związane

11 W powiecie Gänserndorf nie odnotowano wzrostu przestępczości gospodarczej w latach 1987-1996. W powiecie Neusiedl am See natomiast, wzrost odnotowano jeszcze przed otwarciem granic.

z przebywaniem na terytorium kraju sąsiedzkiego silnie obniżały obawy o negatywne skutki otwarcia granic i jednocześnie zwiększały odsetek respondentów, którzy podkreślali pozytywne aspekty tego procesu. Jeśli w 2001 roku tylko 39 proc. respondentów w obszarze przygranicznym Dolnej Austrii uważało upadek żelaznej kurtyny za wydarzenie pozytywne, a 33 proc. za negatywne, to w 2011 roku już 58 proc. było zdania, iż dobrze się stało, że dwublokowy podział Europy się skończył, a tylko 17 proc. uważało to za coś złego (Wolte, Schmidt, Schaller 2012).

Podsumowanie

Wspólna historia silnie determinuje naturę współpracy pomiędzy Austrią a Słowacją. Upadek żelaznej kurtyny i proces demokratyzacji Czechosłowacji po 1989 roku oznaczał, że słowacko-austriacki region przygraniczny będzie ewoluował z peryferii do roli regionu o dużym potencjale wzrostu współpracy ekonomicznej i kulturalnej. Jednakże w pierwszym okresie należało odbudować podstawowe więzi społeczne i ekonomiczne po obu stronach granicy austriacko-słowackiej, przerwane przez ponad cztery dekady.

Akcesja Republiki Słowackiej do Unii Europejskiej i wkrótce potem do strefy Schengen, przeniosła stosunki austriacko-słowackie na nowy, wyższy jakościowo poziom i wpłynęła nie tylko na wzajemną wymianę handlową, ale także znalazła odzwierciedlenie we współpracy interregionalnej oraz we wspólnym wykorzystaniu unijnych programów współpracy transgranicznej.

Ważnym czynnikiem, determinującym współpracę transgraniczną oraz regionów przygranicznych jest infrastruktura drogowa. Pomimo oczywistych przykładów postępu w tej dziedzinie (połączenie kolejowe Bratysława-Kittsee-Wiedeń, 22-kilometrowy odcinek autostrady A6 łączący Bratysławę z autostradą Wiedeń-Budapeszt, budowa Rowerowego Mostu Wolności), podmiejska kolej Wiedeń-Berg-Bratysława nie została wciąż otwarta, ćwierć wieku od zmiany sytuacji geopolitycznej. Także połączenie kolejowe lotnisk obu metropolii: portu lotniczego Wiedeń-Schwechat i portu lotniczego im. Milana Rastislava Štefánika w Bratysławie służyłoby jako impuls rozwojowy nie tylko dla zwiększenia ruchu pasażerskiego, ale i towarowego.

Granica słowacko-austriacka należy do najkrótszych granic obu krajów. Jest ona jednak wyjątkowo ważna zarówno ze względów politycznych, jak i ekonomicznych. Na poziomie polityki, zapewnia przestrzeń do intensyfikacji wzajemnej współpracy, np. w formie wspólnych posiedzeń rządów obu krajów. Analogiczne działania są realizowane z rządem Republiki Czeskiej (dwa wspólne posiedzenia rządów: w 2012 i 2014 roku). Z kolei w 2013 roku zorganizowano wspólne posiedzenie polityków szczebla rządowego Słowacji i Węgier. Tworzy to płaszczyznę nie tylko wymiany doświadczeń ale także jest swoistym forum eksperckim, które jest zdolne zidentyfikować potencjał wzajemnej współpracy.

Ważnym i podkreślanym w artykule czynnikiem współpracy jest bliskość stolic obu krajów – Bratysławy i Wiednia. Jednak nawet pomimo tej przewagi, wciąż utrzymuje się stan ignorancji i niskiego wykorzystania potencjału wzajemnej kooperacji. Za pozytywny element uznać należy fakt, że obok ambasady słowackiej działa w Wiedniu Instytut Słowacki, podobnie jak w Bratysławie obok ambasady funkcjonuje Austriackie Forum Kultury. Umożliwia to, wykorzystanie obok standardowych narzędzi dyplomacji, także instrumentów dyplomacji publicznej i kulturalnej. Duża liczba uczelni wyższych działających w obu miastach również stanowi platformę intensywnej współpracy na polu badań naukowych. Szybszy postęp w niektórych obszarach współpracy prawdopodobnie

może zostać osiągnięty; jednak budowa wzajemnego zaufania jest długim procesem, który wymaga także wyeliminowania głęboko zakorzenionych stereotypów, stanowiących bariery dla wzajemnej współpracy.

Pewne inicjatywy, podejmowane w regionie Europy Środkowej po 1989 roku, jak Centrope, Central European Initiative, Danube Region Strategy mają duże znaczenie regionalne. Chodzi jednak nie tylko o dobrą jakościowo i intensywną współpracę transgraniczną, ale także o wykorzystanie potencjału współpracy regionalnej w wymiarze multilateralnym, który byłby adekwatny do wyzwań stojących przed regionem.

Literatura:

- Benč, V., Bilčík, V., Duleba, A., Gruber, S., Strážay, T. (red.) (2013). *Dve dekády slovensko-rakúskych vzťahov*. Bratislava: Výskumné centrum Slovenskej spoločnosti pre zahraničnú politiku; Veľvyslanectvo Rakúskej republiky v Slovenskej republike. Pobrano 07.03.2014, z: [http://www.mzv.sk/App/WCM/ZU/viedenzu/main.nsf/vw_ByID/ID_E7901B8E20872A15C1257C6D002B8C93_SK/\\$File/140127_publikacia_Rakusko_Slovensko.pdf](http://www.mzv.sk/App/WCM/ZU/viedenzu/main.nsf/vw_ByID/ID_E7901B8E20872A15C1257C6D002B8C93_SK/$File/140127_publikacia_Rakusko_Slovensko.pdf).
- Benč, V. (2013). Slovensko-rakúske obchodné a investičné vzťahy. W: V. Benč, V. Bilčík, A. Duleba, S. Gruber, T. Strážay (red.), *Dve dekády slovensko-rakúskych vzťahov*. Bratislava: Výskumné centrum Slovenskej spoločnosti pre zahraničnú politiku; Veľvyslanectvo Rakúskej republiky v Slovenskej republike, s.19-30.
- Dömötör, R. (red.). (2013). *Twin Entrepreneurs Vienna – Bratislava. Regional Study*. Wiedeń i Bratislava: Vienna Business Agency i Young Entrepreneurs Association Slovakia. Pobrano 07.03.2014, z: http://www.twinentrepreneurs.eu/media/file/8_TwinEntrepreneurs_Regional_Study.pdf.
- Falfán, L. (red.). (2003). *Mentálna hranica. Obraz suseda v slovensko-rakúskom pohraničí*. Bratislava: Sociologický ústav SAV. Pobrano 02.04.2014 z: http://www.sociologia.sav.sk/cms/uploaded/1278_attach_MentalnaHranica.pdf.
- Filip, S., Rózsa, Z. (2012). Knowledge cooperation in metropolitan region Vienna – Bratislava. Referat z Międzynarodowej Konferencji Naukowej Management 2012 (Mladenovac, Serbia, 20-21.04.2012 r.). Pobrano 22.10.2014, z: http://www.meste.org/konf/Arhiva/Man_2012/pdf/RADOVI/Filip.pdf.
- Gruber, S. (2013). Dejiny a politika. W: V. Benč, V. Bilčík, A. Duleba, S. Gruber, T. Strážay, (red.), *Dve dekády slovensko-rakúskych vzťahov*. Bratislava: Výskumné centrum Slovenskej spoločnosti pre zahraničnú politiku. Veľvyslanectvo Rakúskej republiky v Slovenskej republikes, s. 8-18.
- Hloušek, V., Sychra, Z. (red.). (2004). *Rakousko v evropské a středoevropské politice*. Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav.
- Höll, O. (2008). Rakouské vzťahy k susedům – rozdíly a podobnosti. W: G. Heiss, K. Králová, J. Pešek, O Rathkolb. (red.) *Česko a Rakousko po konci studené války. Různými cestami do nové Evropy*. Uście nad Łabą: Albis International.
- Ivaničková, A., Vlčková, V. (2005). Chápanie cezhraničnej spolupráce v navrhovanej regionálnej politike Európskej únie na programovacie obdobie 2007-2013. *Medzinárodné vzťahy, t. III. nr 2*, s. 9-17. Pobrano 17.03.2014, z.: <http://fmv.euba.sk/RePEc/brv/journal/MV2005-2.pdf>.
- Kollár, D. (2001). Obraz Rakúska a Slovenska u obyvateľov slovensko-rakúskeho pohraničia. *Geografický časopis, t. 53, nr 1*, s. 59-74. Pobrano 25.02.2014, z: <http://www.sav.sk/journals/uploads/04021026Kollar.pdf>.
- Kollár, D. (2003). Percepčia slovensko-rakúskej hranice a suseda v sociálno-geografickom výskume. W: L. Falfán (red.), *Mentálna hranica. Obraz suseda v slovensko-rakúskom pohraničí*. Bratislava: Sociologický ústav SAV, s. 11 – 22.

- Lajčák, M. (2010). The Foreign Policy of Slovakia and current challenges for the EU (przemówienie ministra spraw zagranicznych Republiki Słowackiej, Miroslava Lajčáka dla Towarzystwa Austriacko-Słowackiego). Pobrano 10.10.2014, z.: http://www.mzv.sk/servlet/parizsi?MT=/App/WCM/ZU/ParizSI/main.nsf/vw_ByID/ID_621F5291AE4A5FD4C125715B004FFE51_EN&OpenDocument=Y&LANG=EN&HM=50-spravy&NCH=Y&TV=Y&TVID=Y&PAGE_VSETKYSPRAYVIEWMCEA-6PZDKU=139&DS=Y&OB=1001&TG=BlankMaster&URL=/App/WCM/Aktualit.nsf/vw_ByID/ID_427A0DADD90829DFC12576E40043BE77.
- Pelinka, A. (red.). (1997). *Soziale Dynamik im Grenzraum Österreich – Slowakei*. Wiedeń: Institut für Konfliktforschung. Pobrano 12.03.2014, z.: http://www.ikf.ac.at/pdf/grenze_kurzfass2.pdf.
- Poláčková, Z. (2013). *Za oponou slovensko-rakúskych vzťahov v 20. storočí*. Bratislava: VEDA - vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied.
- Reiterer, A. (ed.). (1995). *Grenzüberschreitung Wien – Bratislava: Zur politischen Dynamik einer urbane Zusammenarbeit*. Wiedeń: Institut für Konfliktforschung.
- Roskogler, G. (2006). Austrian Foreign Policy Re-Discovering Central Europe. W: I. Tarrósy, G. Roskogler (red.), *Social, economic and political cohesion in the Danube region in light of EU enlargement*. Pécs: Molnar Printing House, s. 20-28.
- Sagmeister, P. (2014). Austria has been an important partner since the beginning. *Trend, nr 11*. Pobrano 20.03.2014, z.: <http://www.etrend.sk/trend-archiv/rok-2014/cislo-11/rakusko-je-uz-od-zaciatku-dolezity-partner.html>.
- Strážay, T. (2013). Cezhraničná spolupráca a regionálne iniciatívy. W: V. Benč, V. Bilčík, A. Duleba, S. Gruber, T. Strážay, (red.), *Dve dekády slovensko-rakúskych vzťahov*. Bratislava: Výskumné centrum Slovenskej spoločnosti pre zahraničnú politiku. Velyslanectvo Rakúskej republiky v Slovenskej republikes, s. 50-58.
- Štefanský, M. (2012). *Studená vojna. Slovensko 1955 – 1962*. Bratislava: Vojenský historický ústav. Pobrano 22.03.2014, z.: <http://www.vhu.sk/data/files/431.pdf>.
- Šťastný, Z. (2003). Sociologické výskumy slovensko-rakúskeho pohraničia. W: L. Falčan (red.), *Mentálna hranica. Obraz suseda v slovensko-rakúskom pohraničí*. Bratislava: Sociologický ústav SAV, s. 23-37.
- „Vyhlásenie“ (1991). Vyhlásenie Slovenskej národnej rady k odsunu slovenských Nemcov. Pobrano 11.04.2014, z.: http://www.nrsr.sk/web/Static/sk-SK/NRSR/Doc/v_k-odsunu-nemcov.htm.
- Wolte, W., Schmidt, P., Schaller, S. (2012). „*Gelebte Nachbarschaft in der Grenzregion*“. *Das Meinungsbild in grenznahen Gemeinden in Niederösterreich, Oberösterreich, dem Burgenland, der Tschechischen Republik, der Slowakei und Ungarn* (raport z badań). Wiedeń: Österreichische Gesellschaft für Europapolitik. Pobrano 12.12.2013, z.: <http://www.oegfe.at/cms/uploads/media/Endbericht.pdf>.